

המחלוקת על הרבנות בפרנקפורט: מבט מבפנים¹ ד"ר מלך שפירא

דור דור ורבניו, דור דור ומחלוקותיו. לצערנו המחלוקת ממשיכה עד היום, ועד בכלל. אולם, למרות המחירים הכבירים שכלל ישראל משלם עבור השיקוע בבוץ המחלוקת, ועם כל הכאב לאנשים ישרים ותמימים הרואים את רבניהם לוחמים זה עם זה ונלכדים בסבך המחלוקת עד חרמה (וכ"ז בנוסף למדנים ה'בלתי נעימים' בין הקהלות ורבניהן), אין לכחד שמחלוקות מסוג זה מהוות פרק נכבד בתולדות ימי עמנו. ויש ללמוד הרבה מהן ומהשלכותיהן לגבי העניינים העומדים ברומו של עולם והעולים על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן, בימינו אנו. צא ובדוק את פרטי המחלוקות מסביב לספרי הרמב"ם, הקבלה, הציונות, העירובין וכו' ותוכח על אמיתות הדברים. אלו הן המחלוקות שהיו, ועדיין ישנן, שאינן מעוגנות במגמות אישיות של כסף וכבוד וכדומה, אלא מחלוקות שנוצרו, במישרין או בעקיפין, על ידי מבקשי אמת ושונאי בצע. במרכז מחלוקות אלו עמדו עניינים חשובים הנוגעים למהותה של היהדות: עיקריה, הליכותיה ויעדיה. באלו המחלוקות יש לנו ללמוד הרבה, גם בהיסטוריה וגם בהלכה, וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה שכל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים.²

מאידך גיסא, האמת ניתנת להאמר שבתולדות ימי עמנו היו לא פעם מחלוקות שקשה למצוא בהן את ה"לשם שמים". בהרבה מחלוקות מסוג זה הוצתה אש המחלוקת על ידי מרחרי ריב למיניהם, אנשים הדיוטיים ושפלים שקפצו לראש הקהלה והדליקו את מדורת המדנים שהתפשטה כאש בנעורת. אמנם לאחר שנענץ חרב המחלוקת בקהלה, החריבה המחלוקת כל חלקה טובה. ואפילו הגדולים והישרים שבקהלה נתפסו במריבתה ונלכדו בשחיתותה. למחלוקת כזו—חיים משל עצמה. היא אינה מוגבלת ואינה מרוסנת; וככל שישגזים צד אחד בהתקפות חסירי רסן כנגד יריבו, הנה, לא נשאר הצד השני חייב, וגם הוא אינו מהסס מלשפוף על הצד שכנגד קיתונות מלאות בוז ולדונו ברותחין ובחמי חמין.³

¹ עלינו להודות לכל אלו שעבדו במסירות נפש כדי שיצא לאור הקובץ "מילין חביבין" בשנתו השלישית, מה רב טוב הצפון בו. וידוע שבשלושה פעמים הוי חזקה. ויש לקוות שימשיך להופיע, מדי שנה בשנה, להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים. בכותרת הקובץ כתוב שהוא מוקדש לענייני תורה, חברה ורבנות. היות שכבר פרסמתי מאמרים בקובצים הראשונים הקשורים לשני התחומים הראשונים, יצאתי חפשי בארכיונים למצוא דברים מעניינים אודות הרבנות. יגעת ומצאתי את שאהבה נפשי בספריית ישיבה אוניברסיטה, מחלקת ספרים נדירים, תיק הגאון רבי יוסף רוזין, מספר 1142, עמ' 841-844, והוא המכתב המובא להלן. תודתי נתונה לספריה זו על שהעניקה לי הרשות לפרסמו.

² ואפילו מחלוקות הקשורות ל'פוליטיקה', שבעיני רבים שייכות לסוג השני, דעתו של הגה"צ ר' צבי יהודה קוק היתה שונה, ודבריו כדברנות: "הפוליטיקה של כלל ישראל היא תורה, היא קדושה." ראה במערכת הצבורית, בעריכת יוסף ברמסון, ירושלים תשמ"ו, בתחלת הספר.

³ וכדאי לצטט את דבריו הקולעים של גאון ישראל רבינו הנצי"ב אודות מחלוקת בין הרבנים (שו"ת משיב דבר, חלק א סי' ט), שבעונ"ה שייכים גם בזמננו: "אבל הרבה גרוע מזה העון במה שהשני בא לעיר עפ"י מחלוקת, ועל ידו מתחזק הריב ושינוי דעות וגורם רעה רבה, הן מצד התורה והן מצד דרך ארץ, מצד התורה שהוא לאו מפורש בתורה ולא יהיה כקורח וכעתו... שהיודע מחשבות ית' יודע אם הרב השני עושה מחלוקת לשם מצוה שהרב הראשון אינו עושה כהוגן, או עושה לטובת עצמו... ויש עושה מחלוקת או רודף את האדם לשם מצוה, אע"ג

דומני שהמחלוקת על דבר הרבנות בק"ק עדת ישרון בפרנקפורט בשנות העשרים של המאה העשרים—נושא מאמרנו—נופלת בסוג הראשון. אין מן הצורך לחזור על כל הפרשה היות וסקירה על המחלוקת כבר סוכמה ע"י אחד החוקרים בימינו,⁴ והרב בן ציון ראכעלזאהן,⁵ מחבר האגרת שאנו מפרסמים פה לראשונה, מאריך בפרטי פרטים ומגלה לנו כמה סתומות בפרשה זו. ואין עלי אלא לסכם במלים ספורות על מה סבב הענין.

עם הסתלקותו של הג"ר שלמה זלמן בריואר זצ"ל (בשנת תרפ"ו), רב הקהילה וחתנא דבי נשיאה של מייסדה, הג"ר שמשון רפאל הירש זצ"ל, פרצה המחלוקת. השאלה היתה: מי יבוא אחרי המלך? היה בדעתו של הרב בריואר המנוח שבנו הרב רפאל, רבה של אשפנברוג, יירש את הרבנות כמנהג הרבה מקומות, אלא שגדולים וטובים בקהלה לא הסכימו לזה. ונעשה פרץ בבית הכנסת וצוחה ברחובות. פרופ' יעקב כ"ץ שהיה בפרנקפורט בתקופה זו, כתב בזכרונותיו:

רבים . . . מצאו פגמים בבן—בין השאר טענו כנגדו שבנעוריו פירסם פירוש לשיר השירים על פי פשוטו, כשיחת גומלין בין אוהב ואהובתו, דבר שהוציא אותו מכלל מועמד מעיקרו. הנהלת הקהילה דחתה את הבחירות שנועדו להתקיים למחרת היום. כתוצאה מהתערבות הדיין [פאזען] החליט המועמד הנגדי, הרב [אברהם יצחק] קליין להסתלק מן התחרות . . . רפאל בריואר נשאר מועמד יחיד. אך בחירתו היתה עדיין תלויה בהצבעת רוב הבוחרים למענו. ואולם מתנגדיו עמדו במרדס. הם מוכנים היו לא רק להעדיף מועמד אחר כנגדו, אלא אף לדחות אותו בהשראת מנהיגם יעקב רוזנהיים בהיותו מועמד יחיד. הבחירות השניות נתקיימו לאחר בואי לפרנקפורט בשנת 1928, והייתי נוכח באסיפת המתנגדים שרוזנהיים כינסה ערב הבחירות. הוא מנה את הסיבות למניעת המשרה מבן הרב, שחשובה שבהן היתה אימת ההישתלטות של משפחת בריואר על חיי הקהילה, משפחה שלפי דברי הנואם דבקה בה פסיכוזה דינאסטית.⁶

שידוע שהוא עבירה לעשות מחלוקת או לרדוף אדם מישראל, מכל מקום מחשב שהוא עבירה לשמה היינו לשם מצוה ויקבל שכרה . . . אף אנו נאמר שהשורף את העיר ח"ו אינו מאבד אותם אלא לשנה או שנתים עד ששיבו למעמדם, והעושה מחלוקת בעיר אין דבר עבירה שעומד בפניו אש הנצוה אשר תוקד עד שאול תחתית . . . היוצא מכל זה דמי שהוא בעל נפש ודעת ישרה נוח לפניו לפשוט נבלתא בשוקא וכדומה לפרנס את ביתו ולא יקפוץ ליורה ורתחת מאש הנצוה של שני צדדים. וכבר בדורו, דור דעה, כתב הנודע ביהודה (שו"ת מהדו"ק יו"ד ס"א) ש"אין לך גרוע מהמחלוקת ובזמננו לא שכיח מחלוקת לשם שמים והשטן מרקד." ותלמידו בעל תשובה מאהבה (חלק א סי' ס"א) כתב: "ורגיל אני לומר מה דאז"ל איזו היא מחלוקת שהיא לש"ש זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לש"ש זו מחלוקת קרח וכל עדתו ר"ל איזוהי מחלוקת שהיא כלה לש"ש בלי שום פני' אחרת זו מחלוקת הילל ושמאי שכל מחשבותם לשמים וישרים בלבות ושאינה לש"ש שלא היתה בה מחשבה טובה לש"ש זו מחלוקת קרח כו' אבל זולת שתי כתות האל מחשבת פיגול איכא בינייהו לא נמצאת מחלוקת שהיא כלה לש"ש בלתי תערובות טעמי' פגומים ותערובות גופי' מחולקי' ומחשבת חוץ ויצאה שכרה בהפסדה ולא כלה שלא לש"ש בלתי תערובות קודש מחשבת פנים ויצאה הפסדה בשכרה ותועבת ה' גם שניהם דרך כלל אם לבנות מקדש אל במחלוקת מוטב שלא תבנה."

⁴ יהודה בן-אבנר, "לפולמוס על הרבנות בעדת ישרון דק"ק פפד"ם בשנות העשרים", סיני, קו (תש"נ) עמ' 79-72.

⁵ חפשי בחיפוש מחופש ולא עלה בידי למצוא שום ידיעות עליו, זולת מה ששמעתי מפרופ' מרדכי בריואר ז"ל כי היה תלמיד חכם ממזרח אירופה שבא לפרנקפורט והיה חבר בקהלה הפורשת, ושם נתן שיעורים. עצם שייכותו לקהלה זו היא מעניינת כי רובם של המהגרים מהמזרח היו חברים בקהלה הגדולה.

⁶ במו עיני: אוטוביוגרפיה של היסטוריון, ירושלים תשמ"ט, עמ' 67.

טרם אציג לפני הקורא את המכתב של הרב ראכעלזאהן אעיר בקצרה בענין ירושה ברבנות. כתב הרמב"ם בהלכות כלי המקדש פרק ד הלכה כ: "כשימות המלך או כהן גדול או אחד משאר הממונים מעמידין תחתיו בנו או הראוי ליורשו, וכל הקודם לנחלה קודם לשררות המת, והוא שיהיה ממלא מקומו בחכמה או ביראה אע"פ שאינו כמותו בחכמה שנאמר במלך הוא ובניו בקרב ישראל, מלמד שהמלכות ירושה והוא הדין לכל שררה שבקרב ישראל שהזוכה לה זוכה לעצמו ולזרעו". וכך גם בהלכות מלכים פ"א ה"ז, ובספר החינוך בסימן תצ"ז. הרמ"א ביו"ד סי' רמה סע' כב פוסק כדברי הרמב"ם, אלא שהוסיף בשם הכל בו ש"במקום שיש מנהג לקבל רב על זמן קצוב, או שמנהג לבחור במי שירצו, הרשות בידם". ואכן כך היה המנהג בגרמניה בעידן החדש. ואין צורך להאריך כאן בענין זה, ולדון במחלוקת הפוסקים אם יש ירושה ברבנות כלל, ואם כן, האם היא דאורייתא או רק מדרבנן, כי כבר האריך כיד ה' הטובה עליו הגאון מבראשוב בשו"ת אפרקסתא דעניא, חלק ד חו"מ סי' שד, ולא הניח פנה זוית אשר לא דרך בה, והרוצה לעמוד בשרשי הדברים יעיין שם וירוה את צמאונו.⁷

אמנם למרות חלוקי הדעות בנידון זה, כל הפוסקים מסכימים ומודים שאין ירושה ברבנות אלא אם כן הבן ראוי לאותו איצטלא. הדיון על הירושה של כסא הרבנות הוה את הציר המרכזי שעליו סבבה המחלוקת בפרנקפורט. בעיני רבים היו אנשי משפחת ברויאר קיצוניים יותר מדי ולא רצו שהקיצוניות תקנה שביתה ושליטה כ"כ חזקה בקהלה. הם התנגדו למינויו של ברויאר — הבן — לא (כ"כ) בגלל אישיותו הפרטית כי אם בגלל שבעיניהם היה הוא המייצג את שיטת הפורשים הקיצוניים. הללו לא רצו למסור את ההנהלה הרוחנית של הקהלה בידי משפחת רבנים שהיו מיועדים להוליכה שולל אחרי קנאות מופלגת וקיצוניות מוגזמת.

יתכן ויתמהו קוראים רבים וישאלו: "מה היתה טיבה של התנגדות זו ועל מה הוטבעו אדניה?" הלא ברור שרבני משפחת ברויאר לא היו מבודדים ומסוגרים בתוך ארבע אמותיהם, אלא היו אנשים בעלי השכלה, מורגלים בנימוס, מעורבים בדעת עם אנשי קהלתם ותרבותם משוכללת. איך זה, איפוא, שנוצר פער בין השקפת משפחת ברויאר לבין הרבה מחברי הקהלה עד שנחשבו הראשונים כאנשים קיצוניים שעברו את הגבול? אך בין תבין שתרבות לחוד וקיצוניות לחוד, ומי שסובר שאי אפשר לתרבות וקיצוניות לגור בכפיפה אחת אינו אלא טועה. ובאמת מצינו לא פעם שתרבות וקיצוניות הינם ממשפחה אחת ובני דודים אחד לשני. וכך היה המצב אצל משפחת ברויאר. אמנם משפחת ברויאר היתה מעוגנת היטב בתרבות הקהלה היהודית-גרמנית אורתודוקסית, אבל ביחד עם זאת הם נקטו בשיטות קיצוניות של התבדלות.⁸ עיקר חציהם היו

⁷ ראה גם Jeffrey I. Roth, *Inheriting the Crown in Jewish Law: The Struggle for Rabbinic Compensation, Tenure, and Inheritance Rights* (Columbia, S. C., 2006); Simon Schwarzfuchs, "The Inheritance of the Rabbinate Reconsidered," *Jewish History* 13 (1999), pp. 25-33; Shaul Stampfer, "Inheritance of the Rabbinate in Eastern Europe in the Modern Period – Causes, Factors and Development over Time," *Ibid.*, pp. 35-57.

⁸ כדאי לצטט כאן את דבריו של מרן הרב קוק, «שאינו לנו אפילו מדה אחת בעולם שלא תהי' הקיצוניות מויקתה» (אגרות הראי"ה, ח"א עמ' יט). וכן אמר ש"דרך ד' הישרה היא דרך המיצוע» (שם, סי' רנא). לעומת זאת כתב הגאון החזון איש, «כשם שהפשטות והאמת הם שמות נפרדות, כן הקיצוניות והגדלות שמות נפרדות. הקיצוניות היא ההשתלמות של הנושא. הדוגל בהבינוניות ומואס בקיצוניות, חלקו עם הזויפנים, או עם חדלי-תבונה. אם אין קיצוניות — אין שלמות, ואם אין שלמות — אין התחלה... הבינוניות שיש לה זכות הקיום היא מידת הבינונים האוהבים את הקיצוניות ושואפים אליה בכל משאת נפשם, ומחנכים את צאצאיהם לפסגת הקיצוניות, אבל מה עלובה הבינוניות הסואנת בוז לקיצוניות. חובת חינוכנו לקיצוניות!» (קובץ אגרות חלק ג סי' סא). ואין כאן המקום לדון בדבריהם הקדושים, איש איש על דגלו, איש איש לפי תפיסתו.

מכוונים כנגד הרבנים שעמדו בראש הקהלה האורתודוקסית, שהיתה חלק מהעדה הגדולה, הג"ר מרדכי הורוביץ, מח"ס מטה לוי, ולאחרי פטירתו, הג"ר נחמיה נובל. בעיני הגרש"ר הירש וחתנו כל מי שהעז לקבל על עצמו משרת רב בקהלה הגדולה, קהלה שבתוכה נמצא גם בית כנסת רפורמי, התיר את השרץ ונתן גושפנקא למפירי התורה. ובעטיו של מעשה זה נחשבו רבנים אלו בעיניהם כחוטאים ומחטיאים את הרבים. ולא רק את הרבנים עצמם הוציאו חוץ למחנה אלא גם את כל הקשור אתם. אפילו בית הכנסת שלהם נחשב כמקום מוחרם, שלא ידרוך בו כף רגל.⁹

אבל, דא עקא, שרוב חברי הקהלה הפורשת, למרות הזדהותם עם שיטת הפירוד של הגרש"ר והבאים אחריו, לא יכלו לעכל קיצוניות זו ולהשלים עמה. ויעיד על זה מש"כ אחד מחשובי קהלה זו, ר' יעקב רוזנהיים, בהספדו על הגר"מ הורוביץ, שם הצהיר ש"תלמיד חכם שמת הכל קרוביו".¹⁰ ובזכרונותיו העיד על הרהורי לבו: "הנני מודה בגלוי שנרתעתי מהרגע הראשון מפני קיצוניות זו במלחמה נגד אנשים שהיו מדקדקים במצוות ולומדי תורה לשמה ושאף בעיני אמונה אי-אפשר היה למצוא בהם כל פגם."¹¹

ולא ללמד על עצמו בלבד יצא, כי מן המפורסמות הוא שהיו רבים ושלמים בתוך הקהלה הפורשת שדעותיהם היו שוות עם זו של רוזנהיים, והוקירו מאד את הגר"מ הורוביץ על אף הבדלי הגישות ביניהם. רוזנהיים אפילו חשב שמן הנכון היה שרבו—הרב של ק"ק עדת ישורון—והרב הורוביץ ישבו ביחד וידונו בעניינים שעמדו אז על הפרק. ואין זה מן התימה שהצעה זו נדחתה בשתי ידיים ע"י הרב ברויאר, שבעיניו להפגש ולשוחח עם הרב הורוביץ כאשר ידבר איש אל רעהו—כמוה כסטיה מדרך ה'. ואכן בנו ותלמידו של הרב ברויאר, ההוגה הגדול ד"ר יצחק ברויאר, מסר לנו שאביו "לא שהה בכל ימי חייו באותו חדר בו נמצא הרב השמרני [הרב הורוביץ] של קהילת פרנקפורט הרפורמית."¹²

לאחר הקדמה קצרה זו ניגש אל דברי האגרת כאשר יעדנו למעלה.

ב"ה יום ד' פנחס ט"ז תמוז תפר"ח פפד"מ יצ"ו

אל הוד כבוד שר התורה, גאון נורא, רשכבה"ג כו' כו', כקש"ת מורנו ורבנו הרב ר' יוסף ראזין שליט"א אב"ד דק"ק דווינסק יצ"ו.

אחד"ש כבוד מעלת גאון תורתו וצדקתו הרמה ברגשי יראה וכבוד כראוי. בהגישי את תודתי הרבה לכמעגתוצ"ה על תשובתו הרמה מן יום כ"ו אייר העבר, עלי לבקש מקודם את סליחתו על איחור תשובתי על המכתב ההוא. סיבת הדבר הוא כי לרגלי חמותי החולנית תחי' אשר בביתי וגם לרגלי אי בריאותה

⁹ ראה יצחק ברויאר, דרכי, ירושלים תשמ"ח, פרקים א-ב, Jacob Rosenheim, Erinnerungen (Frankfurt, 1970), p. 38

¹⁰ 478-480, Aufsätze und Ansprachen (Frankfurt, 1930), vol. 2 pp. 449-453. ראה עוד שם עמ' 478-480.

¹¹ 38, Erinnerungen (Frankfurt, 1970), pp. 37ff., 86ff. הספדו על הרב נחמיה נובל, ובספרו (תרגום ב'זכרונות', תל אביב תשס"ז, עמ' 34). ראה את מכתבו בספר מכתבים ואגרות קודש, בעריכת דוד אברהם מנדלבוים, גיו יורק תשס"ג, עמ' 712.

¹² דרכי, עמ' 10; Matthias Morgenstern, Von Frankfurt nach Jerusalem (Tübingen, 1995), pp. 41-45. ראה יעקב כ"ץ, הקרע שלא נתאחה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 335 הערה 64: "מפיו של מרדכי ברויאר אני למד על המסורת המשפחתית, שבבוא הורוביץ לפרנקפורט ביקש לבקר אצל הירש אך לא נתקבל על ידו. המסורת תואמת את הידוע על אופיים של שני האישים ועל עמדותיהם."

של רעיתי תחי' הייתי טרוד גדול ולא היו עתותי בידי להשיב, ואנא הסליחה. אולם לא אכחד כי גם התשובה מצד עצמה היתה קשה עלי מאד עד כה. כמעגתוצ"ה שאל ממני שני דברים במכתבו: א) אם שקטה המריבה ב) מי נתקבל לרב, וביקש לתת לו תשובה ע"ז. על הפרט השני יכולתי אמנם להשיב בקצרה, כי עדיין לא נתקבל שום רב אבל על הפרט הראשון לא ידעתי באמת מה להשיב, כי כלפי חוץ אמנם שקטה המריבה אבל כלפי פנים התלקחה התבערה עוד יותר ולא הי' אפשר להציל [!] דבר ברור עד כה. והשנוי מחוץ לפנים בא לרגלי השנוי בעצם המחלקה [!].

מתחילה לחמו שני צדדים מתוך הקהלה. הללו חפצים בבן הרב מפני כח ההטפה שלו ואומץ רוחו להגן על שיטת הפירוד—מן המתקנים—אשר היא לו מורשת אבות, והללו ממאנים בו א) מפני פירושו הנתעב על שיר השירים,¹³ ב) מפני שהי' מזלזל בכבוד אנשים גדולים ממנו בתורה ובמע"ט אם אך אינם הולכים בשיטתו שיטת הפירוד, ג) מפני שבעירו אין מחיצה ראוי' מפסקת בתוך הבית הכנסת בין עזרת נשים לאנשים¹⁴—ולפיכך לא התפלל אביו המנוח ז"ל בבית הכנסת הזאת כשבקר את בנו שמה, אף שהתיר לו לקבל את הרבנות שם במצב כמו זה—בגלל הטעמים האלה אין מדת יראת שמימותו [!] מספקת בעיני הצד שכנגדו להיות ממלא מקום אביו ביראת חטא וגם מפחדים כי בהתקבלו לרב תרד הקהלה מטה מטה ויושפל כבודה כלפי חוץ מפני שהוא כמעט שנאו למרבית היראים שבארץ אשכנז ובאבדן כבוד קהל עדת ישרון שבפראנקפורט יאבד טובה הרבה מן היהדות החרדיית בכלל. נוסף על הטעמים הנ"ל תמך הצד שבעד את יתדותיו על דין החזקה ברבנות בעוד אשר הצד שכנגדו מפפק בעיקר הדין וגם מוכיח כי בפראנקפורט המנהג שלא לילך אחר חזקה ולאחר ווכוחים רבים הסכימו פרנסי הקהלה העומדים בראש שני הצדדים (כי גם בין הפרנסים עצמם ישנם שני צדדים) להגיש את הדבר לפני גדולי תורה וככל אשר יורו אלה הגדולים כן יעשו.

כשמוע בן הרב החלטה זו פנה במכתב אל הפרנסים וכתב להם שהוא מוחל על כל הזכויות המסתעפות מן דין החזקה מפני שהוא חס על כבוד אביו ז"ל ואינו רוצה שהפסק דין שלו יובא בכור המבחן לפני גדולים אחרים וגם כתב שהרשות ביד הפרנסים לפרסם מחילתו זו לפני כל הקהל. וכן בפירוש זה הוא באר את המגלה על דרך הפשט. ראה ספרי *Between the Yeshiva World and Modern Orthodoxy* (London, 1999); p. 83

¹⁴ אין הכוונה שאנשים ונשים ישבו בערבוביא, הס מלהזכיר ולהעלות כזאת על הדעת, אלא שהמחיצה היתה נמוכה באופן שהאנשים יכלו לראות את הנשים—כמו המחיצות הנמצאות לרוב בימינו. צורת המחיצה היא מחלוקת ישנה ובאסיפה הגדולה במיכאלוביץ בשנת תרכ"ו תקנו הרבה מגדולי הונגריה ש"אסור לעשות המחיצה המבדלת בין עזרת נשים ואנשים רק באופן אשר לא יוכלו להסתכל אנשים בנשים, רק יעשו כנהוג מימי קדם, וכן אם כבר נעשה לא יכנסו שם". (כל התקנות נמצאות בחלק ב' מספר "לב העיברי" מהקנאי הגדול לוחם מלחמות ה' הג"ר עקיבא יוסף שלעזינגר.) וראה עוד בשו"ת מהר"ם שיק, או"ח סי' עו. והיה זה המנהג גם כן בהרבה מקומות בגרמניה, שהמחיצה היתה באופן שאי אפשר היה לראות את הנשים כלל. ראה הגר"ע הילדסהיימר, *Gesammelte Aufsätze*. (Frankfurt, 1923), pp. 20, 26

¹⁵ ה"יראת השם" שלו, או אולי ה"יראת שמים" שלו.

עשו הפרנסים. ומכיון שעפ"י מחילתו של בן נפלה טענת החזקה התרצו שני הצדדים להעמיד את שני הקאנדידאטען שלהם—בן הרב והרב ד"ר קליין מנירנבערג—ולהגביל את יום הבחירה על יום 22 מאי, הוא יום א' במדבר בשנה העברה והי' כבר הכל ערוך ומתוקן להבחירה וגם הבחירה היתה כבר נשתכחת אלמלא קרה מקרה אחד ברגע האחרון אשר הפך את כל ההחלטות לתהו ובהו. וזה הדבר: ביום השבת בבקר, השבת שביום א' שלמחרתו היתה צריכה להיות הבחירה, קבל כל הקהל מכתב ארוך מודפס מאת דיין הקהלה, הרב הישיש מר גרשום [צ"ל גרשון] פאזען שליט"א¹⁶—הוא שימש בתור דיין הקהלה כל ימי רבו המובהק, הרב ברייער המנוח ז"ל וגם הי' כבר דיין אצל הרב ר' שמשון רפאל הירש זצ"ל מיסד הקהלה—בתוך המכתב הוא מתאונן מרה על כבודו המחולל במה שלא שאלו הפרנסים את דעתו במשך כל ימי המחלקה [!] א[ו]דות דבר הרבנות ונבחר'—ומה שלא שאלו אותו באמת, הוא מפני שהוא ידוע לבעל פירוד קיצוני בטבע בנוגע לשיטת הפירוד מן המתקנים וגם מפני שכל ימיו היה בעיניו אסקופה הנדרסת תחת רגלי הרב המנוח ז"ל ולא נשאו לבו להרים ראש כנגדו ולחלוק על דבריו אפילו אם אמר לו על שמאל שהוא ימין ובכן ידעו הפרנסים מראש נאמנה, כי לא יטה כמלא השערה מדברי הרב, רבו, המנוח ז"ל, אשר גם בעודו בחיים שפתיו ברור מללו במכתביו אל פרנסי הקהלה, כי בנו ראוי למלאות מקומו וביקש גם כי יבחרו בו בעודו בחיים להיות לו לסגן. ומטעם זה חשבו גם את הדיין לנוגע בדבר, כי הלא הרב החדש הי' ממונה גם עליו—ומתאמץ גם להקטין את אשמת הפירוש על שיר השירים מבן הרב. בנוגע לחזקה הוא כותב כי כבר הלכה רווחת היא בישראל לילך גם ברבנות אחר חזקה. ומוסיף עוד לומר, כי אף לאחר מחילתו של בן החובה על כי מי שמחזיק את הבן לירא חטא להקדים אותו על פני הקאנדידאט שכנגדו ולתת לו משפט הבחירה, כי המחילה לא מהני—כן הוא כותב במכתבו—כי אם שיהי' הרשות ביד הפרנסים להעמיד עוד קאנדידאט מלבד בן הרב—מה שלא היו רשאים לעשות בלא המחילה—אבל לא שיהי' הברירה ביד הבוחר לבחור במי שירצה משני הקאנדידאטין כל זמן שאין הקאנדידאט השני ידוע למופלג בחכמה יותר מן הבן.

המכתב הזה פעל את פעולתו והבחירה של יום המחרת נתבטלה, כי הצד שכנגד הבן אמר כי במקום שהמו"צ עומד ומזהיר בפומבי עפ"י חוקי התורה: את זה תבחרו ואת זה לא תבחרו! לא שייך בחירה. הבחירה אמנם נתבטלה אבל המריבה קמה וגם נצבה ורק שנתה צורתה. כי בעוד אשר מתחילה היתה המריבה בין שני הצדדים וע"כ פרצה אש המחלוקת מבחוץ ע"י פרסום טענותיהם ברבים, הנה עתה הצדדים אינם מתקוטטים וע"ז וכל תלונות הצד שכנגד הם רק כנגד הדיין מבלי שישמע דבר ברבים מפני כבודו של זקן. ואלה הן התלונות שכנגד הדיין מן הצד שכנגד.

(א) מאחר שהדיין ראה כי אין ברצון הקהל לשאול את פיו בדבר הרבנות הי' לו להמנע מלכוף אותו ולאסור עליו בחירת רב אחר בעל כרחו—של קהל—מאחר שלפי דעתו—של הצד שכנגד—אין בהאיסור הזה שום מיגדרא מילתא, יען כי בחירת הרב קליין מנירנבערג הידוע ג"כ למחזיק בשיטת הפירוד רק שאינו מזלזל בכבוד המתנגדים לשיטתו, בחירתו הוא [!] יותר טובה בעד הקהלה וקיומה מבחירת בן הרב.

(ב) לא הי' לו להדיין להשתמש בהוראתו בתור אמצעי של קקלמה [מודעה] ולפרסמה ברגע האחרון בשעה שעומדים כבר לפני הבחירה ואי אפשר לנטות ימין ושמאל כי אין זה כבוד התורה.

¹⁶ טופס של מכתב זה נמצא בארכיון של המכון לחקר תפוצות ישראל בעת החדשה' אשר באוניברסיטת בר-אילן, תיק 105/1-16. בדעתי היה לתרגם את מכתב זה ולכלול אותו במאמר הנוכחי, אלא שדוחק השעה, ודופק העורך, מנעוני מהפיק חפצי, ועוד חזון למועד. וראה את מכתבו בספר קרן ישראל, לונדון תש"ס, עמ' צט-ק.

ג) אין ההוראה מתקבלת על הלב, שהמחילה של הלב על זכות חזקתו תועיל רק לחצאין, היינו רק להעמיד עוד קאנדידאט אבל לא לבחור. ואדרבה הדבר ידוע שאף להסוברים שיש חזקה ברבנות וגם החזקה היא מצוה—המוטלת על הציבור—ולא ירושה, בכל זאת מועלת מחילה לבטל את זכות המוחזק לגמרי וגם בלא שום קנין כמו כל מחילה שאינה צריכה קנין.

אך כשם שהצד שכנגד מתלונן על הדיין ומחזיק את הבחירה לדבר בלתי אפשר כל זמן שהדיין מחזיק באזהרתו ואוסר בחירת רב אחר כן מתרעם הצד שבעד על הצד שכנגד ואומר כי הוא מחריב את הקהלה במה שהוא מעכב את הבחירה וגורם שהקהלה תהי' בלא רב זה שנתים. אבל להצד שכנגד קשה לעשות הבחירה גם מטעם אחר. כי לאחר שנתפרסם מכתב הדיין הנ"ל חזר הד"ר קליין מנירנבערג מדעתו ואינו רוצה להעמיד עצמו בתור קאנדידאט מפני שאינו רוצה שיתחלל שמו ושיאמרו עליו כי לפי דעת הדיין השיג כמעט גבול בן הרב. ובכן אין לשני הצדדים עתה כי אם קאנדידאט אחד והוא בן הרב, ואם יעמידו את בן הרב לבדו ואזהרת הדיין תשאר בתקפה הלא תגדל החששא פי עשר פן יבחרו בהבן הזה. ובכן פעל הצד שכנגד על לב הצד בעד, שהד"ר מונק מבערלין יבחור מרצונו בי"ד של שלשה מטובי המורים שבארץ אשכנז והם יעיינו בפסק דינו של הדיין אם נכון הוא ויגישו את משפטם הם לפני גדולים אחרים מארצות המזרח וככל אשר יאמרו אלה הגדולים כן יקום. הד"ר מונק השתדל לבחור בי"ד—והוא נקרא בפי כל הבי"ד הבערליני מבלי שיודעים הפראנקפורטיים מי הוא ומי הם חבריו ורק מונק לבדו יודע זאת—אבל זה הבי"ד לא מצא לנכון להתערב בעניניו של דיין מעיר אחרת ולבקר את פסק דינו. הצד שבעד הציג את מאונו של הבי"ד הבערליני להתערב בדבר בתור הסכמה רשמית על פסק הדיין וע"כ כאשר הציג אחר"כ הצד שכנגד לבחור בבי"ד אחר מארצות המזרח ולהציע לפניו את הדבר, מאן הצד שבעד בההצעה הזאת, באמרו כי הדיין שאנו סומכים עליו בכל עניני איסור והיתר כדאי הוא שנסמוך עליו גם בדבר הרבנות ואין אנו צריכים לדיינים אחרים. או אז שלחו, עפ"י הסכמת שני הצדדים, לפני שבועות אחדים אחרי הד"ר מונק הנ"ל שיבוא לפראנקפורט לדבר על לב הדיין ולהשיבו מדעתו כדי שיוכלו לעשות בחירה—איינע וואהל—מחדש. אבל דברי הד"ר מ. לא פעלו על לב הדיין מאומה. הוא עומד על דעתו הראשונה כי עפ"י תורה מחויב כל אחד לבחור בבן הרב אף שמחל על חזקתו, ורק הנחה אחת עשה: הוא נתן רשות להפרנסים לכתוב בשמו אל כל הקהל, כי אף שלפי פסק דינו מחויב כל אחד לבחור בבן הרב בכל זאת מי שהוא חושב שיש טעות בדין הזה הרשות בידו לבחור באופן כמו זה שהוא חושב לצאת בו ידי רגש המוסרי שלו וידי חובתו לשמים, היינו או לבחור בבן הרב—שהוא הקאנדידאט היחידי—או למאן בו ולהטיל לאות מאונו פתקא לבנה, כלומר חלקה לתוך הקלפי.

כשראה הצד שכנגד שאפסה כל תקוה להשיב את הדיין מדעתו ושמצד אחר הקהלה באמת יורדת מטה מטה להגלי¹⁷ חסרון רב, בחר את הרע במיעוטו והסכים לעשות בחירה מחדש לאחר תשעה באב למרות היות בן הרב הקאנדידאט היחידי ולמרות פסק הדיין שעומד בתקפו. אך לבו מלא דאגה, כמובן, כי לא בנקל כ"כ ירהיב חבר הקהלה—שרובה ככולה כמעט אינו מבין מעצמו ללמוד אף סעיף קיצור שו"ע כראוי—עוז בנפשו לומר שהדיין טעה בדין ולהטיל בשביל כך פתקא לבנה לתוך הקלפי. ואף הלומדים החרדים על דבר ה' מפפקים בדבר כל עוד שלא ישמעו מפי גדול מפורסם ומומחה לרבים שמותרים הם עפ"י דין להחזיק את הוראת הדיין להוראה מוטעת ולהטיל בשביל זה פתקא לבנה בתוך הקלפי.

¹⁷ מלה זאת מופיעה בתחלת עמוד חדש. בראש העמוד כתוב: "ב"ה יום ד' דברים, ר"ח מנחם אב, תפ"ח. כעת בבאד נאוהיים."

מעשה ענוותנותו של כמעגתוצ"ה תרבני לבקש מלפניו להטיב עמדי ולהודיעני את דעתו הגדולה והרחבה, דעת תורה א[ו] דות שלש התלונות שלמעלה שכנגד פסק דינו של דיין עד כמה צודקות הן עפ"י דין, ואם הן צודקות וההוראה היא מוטעת אם יש הרשות לעבור עלי' מבלי כל חשש ופקפוק ולהטיל פתקא לבנה ולומר גם לאחרים לעשות כן. מצוה גדולה יעשה כמעגת"ה בתשובתו זו, כי אנכי העומד במקום המעשה ויודע ומכיר גם את השרטוטים היותר דקים שבתוך הענין, דומה בעיני למי שרואה בירה דולקת ולבו בוער בקרבו על אבדן הקהלה. ככה גם אנכי רואה כי אם פרצה בתוך קהלת ישרון שבפה, אם המחלוקת, וח"ו עד אבדון תאכל אם לא יקומו לה עוזרים מבחוץ, ואם לא יבואו הגדולים אשר בארץ לכבות את אש המחלקה [!] במי הדעת של תורה ולהשיב את השל' על כנו בדבר ה' אשר בפיהם כדרך שעשו מעולם הגדולים אנשי השם, ולא די שכל המזכה אינו מפסיד כ"א גם שכרו יגדל עד אין קץ לפענ"ד מפני שהביא ברכה ושל' בעולם.

דברי עבדו המתאבק בעפר רלגיו ושותה בצמא את דבריו, משתחוה מול כמעגתוצ"ה מרחוק ומחכה לתשובתו הרמה כאל מלקוש,

בן ציון ראכעלזאהן

הנני כעת בבאד נאוהיים ובדעתי להתעכב עוד פה אי"ה כ"א יום וע"כ ייטיב נא לכתוב לי על אדריסתי שבפה

Herrn B. Rachelsohn
z. Zt. Bad-Nauheim
Frankfurterstr. 40
Deutschland